

“Den ensomme helt mod magtens og storpolitikens skamfulde forsømmelser”: Den individuelle projektion af en nations kamp i FN-embedsmand Povl Bang-Jensens minde

Anita Soós

Eötvös Loránd Universitet, Budapest

“The Lonely Hero against the Shameful Negligence of Power and Big Politics”: Projecting a nation’s struggle into the memory of UN official Povl Bang-Jensen

Abstract: The Hungarian political and social discourse of the last decades often makes use of a national myth based on Hungarian history that focuses on a constant struggle for survival. The myth is built around the concept of the heroic Hungarians, who from time to time fight against a political and / or military preponderance. A narrative characteristic for the countries of East-Central and Eastern Europe has been created, which in its distinction between itself and the other concentrates on self-defence and victimhood, but at the same time emphasizes the nation’s superiority over the others. The image of the nation characterized by the uninterrupted struggle for survival becomes a schematic but effective tool in the political discourse. It is not a new narrative, but the actualization of the well-known, that finds appropriate events and personalities to disseminate the existing, traditional self-image. The paper attempts to demonstrate how the Danish United Nations official Povl Bang-Jensen and the role he played in the international politics after the Hungarian Revolution of 1956 has been used to convey this image. Based on memories, books and documentaries my goal is to discuss how individual recall of experienced events contributed to the (re)construction of Bang-Jensen’s personality. Furthermore, I try to shed light on how intertwining memories about a historical event, scientific research and history writing points to a changed perception of the scientific facts that are no longer considered objective and independent of human consciousness or actions. They describe a reality, which is influenced by consciousness and interpreted

Memory and Remembrance in Scandinavian Cultures: Political Memory. Edited by Atėnė Mendelytė and Ieva Steponavičiūtė Aleksiejūnienė. (Scandinavistica Vilnensis 17:1). Vilnius University Press, 2023.

<https://doi.org/10.15388/ScandinavisticaVilnensis.2023.3>

through textual formulations. The article argues that the subjective perspective constituted in the memories about Bang-Jensen creates an almost mythologized interpretation of the Danish diplomat as a symbol of freedom and morality, as well.

The article was among others inspired by works of Maurice Halbwachs, Sabine Mollers, Annette Warrings and Bernard Eric Jensen on memory, historical awareness and the use of history.

Aktualisering og nyvurdering af de nationale stereotyper i Ungarn efter Berlinmurens fald

Nutidens globaliserings- og integrationsproces påvirker tydeligt de enkelte nationers bevidsthedsrepræsentationer i et supranationalt Europa. Derfor bliver det aktuelt at foretage en nyvurdering af bestemte nationale stereotyper, som i løbet af historien blev skabt i relationerne til de fremmede, tit som resultat af forholdet mellem undertrykker og undertrykt ved at tematisere vigtige identitetsskabende historiske begivenheder. Da de fleste af disse stereotyper opstod før 1989, er det oplagt at undersøge, om de har ændret karakter efter Berlinmurens fald.

Følger man opmærksomt med i de sidste ti års politiske og samfundsmæssige diskurs i Ungarn, er det iøjnefaldende, hvor stærkt man – især i højrekredse¹ – påberåber sig en national myte, der tager udgangspunkt i den ungarske historie. En historie, som består af en konstant eksistenskamp: De *heltemodige* ungarere kæmper fra tid til anden mod en politisk og/eller militær overmagt. I denne kamp fokuseres der dels på folkets udvalghed,² dels på dets anderledeshed, adskilthed, dvs. der skabes en exceptionisme, som bygger på folkets genetiske – ikke-indoeuropæiske – oprindelse. Ud fra disse forestillinger har der efterhånden udkrystalliseret sig et billede af den ensomme helt, hvor selve nationen fik heltestatus (fx i den flere hundrede år lange kamp mod Habsburgerne eller i kampen mod den sovjetiske overmagt i 1956). Der dannes en for de øst- og mellemeuropæiske lande karakteristisk narrativ, der i sin skelnen mellem sig selv og den

- 1 Clemens Ruthner gør i sit studie *Habsburgs "Dark Continent"* opmærksom på, at ændringerne i Central- og Østeuropa efter 1989 medførte en renaissance for de traditionelle selv- og fremmedbilleder i de forskellige neonationalistiske diskurser (Ruthner 2017, 80), hvilket til en vis grad også kunne mærkes i Ungarn.
- 2 I løbet af historien har det ungarske folk gerne set sig i rollen som kristendommens beskyttere. I det 13. århundrede kæmpede det mod de nomadiske tatarer, i det 15–17. århundrede mod de muslimske tyrker.

anden koncentrerer sig om selvforsvar og offerrolle, men samtidig fremhæver sin overlegenhed over for det fremmede.³ Det nationsbillede, der er præget af den uafbrudte eksistenskamp, bliver til et skematiseret, men effektivt virkemiddel i nutidens politiske narrativ. Opmærksomheden rettes på den enkeltes eller en lille homogen gruppes heltmodige kamp mod en større magt. Det at systemskiftet foregik fredeligt, uden blodudgydelse, har bidraget til, at det efterhånden ikke er offernarrativet, der accentueres, men det er selve modstanden mod en ydre overmagt, der lægges særlig vægt på. Konsekvenserne af den nydefinerede opfattelse kan tydeligt ses i de seneste års ungarske – ikke sjældent EU-skeptiske – udenrigspolitik.

Hvad udviklingen efter murens fald angår, handler det ikke om en ny diskurs, men om aktualiseringen af den allerede kendte, som behændigt finder passende begivenheder og personligheder til formidlingen af nationens eksisterende, traditionelle selv billede. I min artikel vil jeg skildre, hvordan den danske FN-embedsmand Povl Bang-Jensen, og den rolle, han har spillet i den internationale politik efter Ungarns opstanden i 1956, bliver anvendt som formidler af dette billede.

Virkeligheden og som den erindres – udvidelse af den nationale selvfortælling

Den danske diplomat hører ikke til de særlig kendte figurer i det 20. århundredes danske historie,⁴ derfor er det nødvendigt at give en kort præsentation af ham og redegøre for, hvordan han ikke kun bliver en del af den ungarske historie, men ligefrem til en ikonisk figur for den nyere ungarske selvrepræsentation, på trods af, at han med undtagelse af de sidste tre år af sit liv ikke vidste meget om Ungarn og aldrig satte sin fod på ungarsk jord. Da Bang-Jensens “ungarnisering” kulminerer i hans død, er det oplagt at starte med den og tegne et billede af hans personlighed ved at følge hans skæbne baglæns.

3 Lignende tanker formuleres af István Fried, mens han også gør opmærksom på, at beskrivelsen af den nationale karakter kan bestemmes af den pseudohistoriske fikcionalitet, som kan spores i udpegelsen af det, der skal mindes (Fried 2010, 2).

4 I sin film fra 2020 om Henrik Kaufmann med titlen *Vores mand i Amerika* tegner instruktøren Christina Rosendahl et portræt af Povl Bang-Jensen. Ved at præsentere de politiske overvejelser og beslutninger, der blev truffet af de danske diplomater ved ambassaden i Washington under Anden Verdenskrig, øger hun opmærksomheden omkring Bang-Jensen i Danmark og bidrager til en vis rehabilitering af den tidligere FN-diplomat.

Den 26. november 1959 blev Bang-Jensen fundet død i en park i New York. På trods af de uklare omstændigheder konstaterede man selvmord som dødsårsag, liget blev omgående brændt, og sagen blev meget hurtigt afsluttet. Den danske FN-diplomat var andensekretær i den særlige FN-komité, der blev oprettet den 10. januar 1957 for at udarbejde en objektiv rapport om opstanden i Ungarn i 1956, som byggede på de ungarske flygtninges overvejende anonyme vidneudsagn. Han modsatte sig den daværende FN-generalsekretærs politik og nægtede at udlevere listen over vidnerne. Derved umuliggjorde han, at de kunne identificeres og beskyttede deres i Ungarn tilbageblevne pårørende fra tortur og henrettelse, men hans ulydighed resulterede i hans uforklarlige og til dags dato uopklarede død. Det var ikke første gang, han modsatte sig de ordrer, han fik. Som medarbejder ved det danske gesandtskab i Washington under Anden Verdenskrig udtalte han lidenskabeligt, at gesandtskabet ikke ville modtage ordrer fra en dansk regering, som stod under nazistisk indflydelse, og var klar til at yde aktiv modstand mod nazismen. Både forskere og privatpersoner fremhæver i deres erindringer, at Povl Bang-Jensen var en dynamisk ildsjæl, som prioriterede at handle “moralsk og nationalt” (Løkkegaard 1997, 484) frem for at adlyde ordrer. Som resultat af dette blev han efter Anden Verdenskrig betragtet som en “ustyrlig, lidt suspekt person” (Rainer 2006) i Danmark. Hans antinazisme blev senere forvandlet til en lidenskabelig antikommunisme, som sikkert gav udslag i hans indædte kamp for de ungarske frihedskæmpere.

I min artikel vil jeg med afsæt i erindringer, bøger og dokumentarfilm lavet i Ungarn i løbet af de sidste tredive år diskutere, hvordan Bang-Jensens personlighed (re)konstrueres i de individuelt formulerede gengivelser af de sansede historiske begivenheder, og hvordan erindringer vedrørende en central historisk begivenhed kombineres med videnskabelig historieskrivning. Det at jeg tager udgangspunkt i dokumentarmaterialer og i en bog, der kombinerer erindring og forskning, peger mod en ændret opfattelse af de videnskabelige fakta, som ikke nødvendigvis anses som objektive begivenheder eller handlinger, der er uafhængige af den menneskelige bevidsthed, men som den objektive virkelighed, som påvirkes af bevidstheden og interpreteres gennem sproglige formuleringer i en tekst. Márton Szabó diskuterer i sin artikel fra 1998, hvordan begrebet videnskabelige fakta har ændret sin status, og hvordan det har bidraget til, at sandhedsbegrebet er blevet udvidet og nuanceret (Szabó 1998, 280–309). I den forbindelse lægges der særlig vægt på, hvordan oplevelsen formuleres for at øge dens sandhedsværdi og danne grundlag for en fælles fortælling.

Ifølge Sabine Moller er hvert eneste menneske et potentielt tidsvidne. Man oplever historien, og den såkaldte primæroplevelse bliver til en grundlæggende tilgang til tidshistorien. Oplevelsen er subjektiv, opfattelsen af virkeligheden er forskellig, ligesom erindringer om den er subjektiv og selektiv (Moller 2010). Når man fortæller sin version af historien, forekommer visse begivenheder at være vigtige, mens andre træder i baggrunden. Når man lytter til et bestemt antal erindringer, opstår der erindringsfællesskaber, og der tegner sig et billede af ikke bare vores fortid, men også nutid og fremtid. Som Daniel L. Schacter formulerer det: "Erinnerungen sind die hinfälligen, aber machtvollen Produkte dessen, was wir aus der Vergangenheit behalten, über die Gegenwart glauben und von der Zukunft erwarten" (citeret af Sabine Moller 2010).⁵ Hver gang vi som enkeltpersoner erindrer, gør vi det som medlemmer af en gruppe – i det givne tilfælde gruppen af ungarske oprørere og emigranter – og når "vi erindrer, reduceres den oprindelige oplevelse til et stereotypet billede, som former kollektive erindringer" (Warring 2011, 14).

Lige efter opstanden plejes Povel Bang-Jensens minde af de revolutionære – i det skjulte blandt de tilbageblevne i Ungarn og mere frit blandt emigranterne. Det er ikke nogen systemkonforme erindringer, de afviger fra de officielt acceptable og godkendes som sådanne ikke i et totalitært land. På trods af det er de med til at forme en gruppeidentitet, som har sine rødder i den ovennævnte heltemyte, og som efter systemskiftet melder sig med fornyet kraft og bidrager til konstruktionen og kompletteringen af den nationale narrativ med nye identitetslementer, bl.a. med at kampen og offeret aldrig er forgæves, og hvis man urokkeligt holder fast ved sine idealer, fører det i sidste ende til sejren af den overordnede ide.

Læser man ungarske avisartikler, der blev offentliggjort i udlandet i begyndelsen af 1980'erne i forbindelse med opstanden og Bang-Jensen-sagen, kan man se, at indlemmelsen af den danske diplomat i de ungarske oprøreres rækker allerede er sket, heltennarrativen er skabt. Bang-Jensen får tildelt de attributter, som man gerne knytter til de revolutionære, såsom oprigtighed, ærlighed, hengivenhed, trofasthed og uforsonlighed.

5 Slg. Bernard Eric Jensen: "hele det samspil, der findes mellem menneskers fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning. [...] Historiebevidsthed tager afsæt i det forhold, at fortiden er til stede i nutiden som erindring og fortidsfortolkning, og at fremtiden er til stede som et sæt af forventninger. Begrebet retter altså opmærksomheden mod det menneskelige eksistensvilkår, at i en levet nutid indgår der altid såvel en erindret fortid som en forventet fremtid" (Jensen 1996, 5–6).

Man kan læse patetiske udtalelser i forbindelse med hans skæbne, som: “Hvorfor skulle sådan en fornuftig, *ærlig* og *principfast* mand afskediges (...), bare fordi han syntes, at det givne ord var helligt, og fordi han var parat til at ofre alt for sin ære”⁶ (Csíkmenasági 1981), eller: “ved siden af de flere tusinde ungarere har opstanden også en dansk martyr”⁷ (Csíkmenasági 1981). Samtidig formulerer man også efterkommernes forpligtelser over for ham – det er ungarernes:

hellige pligt at rejse et mindesmærke i stedet for Bang-Jensens forsvundne grav, enten på FN's område eller i Lake Succes eller i Alley Pond Parken, som et evigt memento om, at den menneskelige ondskab, nederdrægtighed og forræderi kun midlertidigt kan sejre over sandheden, men ikke kan tilintetgøre den.⁸ (Csíkmenasági 1981, min emfase)

Csíkmenasági formulerer det også som ungarernes “forpligtelse at *forevige* Povl Bang-Jensens heltmodige livsoffer, at *pleje* hans minde med ærbødighed og *bevare* den for en mere glad ungarsk fremtid”⁹ (Csíkmenasági 1981). Her handler det ikke kun om at huske det fortidige, men også om at skabe en sammenhæng med nutiden og fremtiden, som Warring også lægger vægt på i sin artikel: “at erindring ikke i første række forstås som en rekonstruktion af noget fortidigt, men snarere handler om at tilskrive det fortidige betydning i en nutidig sammenhæng” (Warring 2011, 13). På den måde formuleres også erindringens funktion: Det at holde fast ved det heltebillede, der blev tegnet af Bang-Jensen i

- 6 “Miért kellett ezt a józan, becsületes és elvhű embert (...) elcsapni, mikor az adott szó szentségeért, a férfibecsületért képes volt mindent feláldozni?” (Csíkmenasági 1981; de ungarske citater er gengivet i min oversættelse). Ugebladet Katolikus Magyarok Vasárnapja (Catholic Hungarians' Sunday), grundlagt i 1894 og udgivet i Cleveland, har fungeret som de ungarske emigranternes forum først i USA, senere i hele verden. Bladet indstillede sin virksomhed i 1993.
- 7 “a szabadságharcnak a sok tízezer magyar mellett van egy dán vértanúja” (Csíkmenasági 1981).
- 8 “szent kötelessége, hogy legújabb vértanúja, Bang Jensen eltüntetett sírja helyett méltó emléket állítsanak akár az ENSZ területén, akár Lake Succesban, akár az Alley Pond Parkban örök mementóul, hogy az emberi gazság, hitványság és árulás az igazság felett ideig-óráig diadalmaskodhat, de azt elpusztítani nem tudja” (Csíkmenasági 1981).
- 9 “hősi életáldozatát maradandóan megörökítse, emlékét kegyelettel megőrizze és átmentse a boldogabb magyar jövő számára” (Csíkmenasági 1981).

udlandet, muliggør også, at kontakten til hjemlandet genetableres, og giver håb om en genforening i fremtiden. Fortællingen om Povl Bang-Jensen blev skabt i de offentligt artikulerede erindringer af en relativ snæver gruppe, men denne grundfortælling får en større udbredelse og forvandles til en national narrativ, dvs. bliver en del af den nationale grundfortælling om opstanden efter 1989. For at karakterisere holdningen kan man igen citere emigrantavisen fra 1981:

Povl Bang-Jensen har alle oprigtige ungarene lukket ind i deres hjerte, allerede i hans levetid, fordi han kæmpede for Ungarnsagen som en helt; med sin død blev han medlem af den talrige skare af den ungarske nations glørværdige helte, han hører hjemme blandt de få, som – på trods af, at de var fremmede – har ofret deres liv på ungarsk vis for den evige ungarskhed. (Csíkmenasági 1981)

Præsentationer af fortiden før og efter systemskiftet

Den fortalte fortid – Ungarnsopstanden

Inden jeg går nærmere ind på enkelte film og bøger, der udvider denne grundfortælling, er det hensigtsmæssigt at give en kort præsentation af de materialer, der opstod efter opstanden i 1956.

Hvis man vil karakterisere de skrevne tekster, kan man skelne mellem tre store faser og tre store generationer. Lige efter opstanden følger øjensvidnefortællinger. Det er for det meste lidenskabelige emigrantberetninger, fortalt og nedskrevet i udlandet. De skaber heltebilleder og lægger vægt på den heltmodige, men håbløse kamp mod den sovjetiske overmagt. Allerede i begyndelsen af 1960'erne begynder man at skrive mere kølige analyser, dog ikke i et stort antal. Efter 1989 bliver både den første og den anden tilgang genopvækket. Selvom der kan spores en vis tøven i de første fire-fem år efter systemskiftet, begynder man efterhånden at offentliggøre lidenskabelige personlige beretninger og nye historiske analyser af den kolde krig i 1990'erne.¹⁰

Efter systemskiftet i 1989 kunne man med rette forvente, at revolutionen i 1956 ville være markant repræsenteret i den nye tids litteratur,

¹⁰ I sin artikel giver Rainer M. János et detaljeret billede af situationen (Rainer 2006).

film og kunst, men i den første periode af friheden var det ikke tilfældet. Selvom det havde været nærliggende at udnytte de personlige oplevelser, samt de dokumenter, som man lige pludseligt kunne få adgang til, men som samtidig var truet af tilintetgørelse, var der kun nogle få forsøg på at bearbejde begivenhederne. Historikeren János Rainer M. forklarer det med, at den tredje generation af erindringerne drives af en tvivl, der er udsprunget af den uerkendelige hemmelighed, af spændingen, der er knyttet til tydingen af hemmeligheden og umuligheden af afkodningen (Rainer 2006). En af de få, der ikke var bange for at se fortidens traumer i øjnene, var instruktøren János Dömölky, som gik i gang med en film-trilogi, i hvilken han ville vise *Scener fra den ungarske revolutions historie*. Han skabte en ambitiøs plan om at samle historiens tråde ved at sætte fokus på oprørets tre vigtige personligheder: István Bibó, Pál Maléter og Imre Nagy. Filmene er aldrig blevet færdige, men Dömölky forfattede snart en ny plan om en Bibó-trilogi, hvor han ville anvende det allerede forhåndenværende materiale. I de tre dele ville han skabe en biografi på baggrund af erindringer af Bibós søn, skildre Bibó som statsminister og til sidst skabe en film, som behandlede Bibós minde baseret på de tilgængelige dokumenter samt instruktørens personlige oplevelser, bl.a. den rejsning af mindesten, som han havde været vidne til.

Povl Bang-Jensen-fortællinger

En instruktørs jagt efter sandhed

Det var også Dömölky, som i ungarske blade i udlandet henvendte sig til offentligheden og annoncerede, at han gerne ville lave en dokumentar-trilogi om Povl Bang-Jensen i samarbejde med forfatteren András Nagy, som allerede havde forsket i emnet af personlig interesse, og siden hen er blevet en af de vigtigste eksperter i Bang-Jensen-sagen. Dömölkys plan var at bearbejde de tilgængelige FN-dokumenter. Han ville også researche i sovjetiske arkiver, men vægten skulle ligge på personlige oplevelser, og dertil havde han brug for øjenvidner.

Efter systemskiftet var Povl Bang-Jensens navn stort set ukendt i Ungarn, da det primært var de ungarske emigranter, der plejede hans minde før 1989. Den daværende ungarske regering opfattede hans virksomhed i FN som uacceptabel og skadelig, derfor var det i dens interesse at hemmeligholde, hvad han har udrettet efter revolutionen. Der eksisterede kun enkelte, ikke videnskabeligt funderede publikationer og beretninger om ham, men interessen for hans person var ved at blive

vækket. I 1990 arrangerede en tidligere oprører, Imre Mécs, en bevægelse for at hente Bang-Jensens jordiske rester *hjem* til Ungarn, så han kunne hvile *sammen* med *sine* kampfæller, ofrene fra 1956. På det her tidspunkt var Bang-Jensen næsten helt glemt i sit fædreland, han havde ikke engang en grav i København, og hans jordiske rester blev opbevaret på kirkegårdens centrallager (Lócsei 1993, 283). I et interview i det danske fjernsyn snakkede Dömölky om sine planer med Bang-Jensen og stødte på (for ham) uventede reaktioner, bl.a. uforståenhed. I Danmark har man stadig ikke det samme positive billede af Bang-Jensen som i Ungarn. Man husker ham som en, der ikke var enig med Danmarks politik under Anden Verdenskrig. Han havde som medarbejder ved den danske ambassade i Washington med Henrik Kauffmann som ambassadør ligefrem modsat sig regeringen, hvilket burde stille ham i et godt lys efter krigsafslutningen, men på trods af det husker man ham som den stædige mand, som for enhver pris kæmpede for sin ret, selvom han dermed forhindrede det konstruktive arbejde, og som man umuligt kunne samarbejde med.¹¹ Det at han bevidst stod på sin ret og ikke gik på kompromis, fik en negativ bedømmelse i et traditionelt, pragmatisk dansk samfund. I modsætning til denne hårde bedømmelse, som først blev mildnet takket være Christina Rosendahls ovennævnte film, blev Bang-Jensen opfattet entydigt positivt i Ungarn, hvor man lagde fokus på hans mod og trodsighed, det at han turde sige autoriteterne imod og var klar til at kæmpe, selvom det krævede, at han kom på kollisionskurs med sin egen regering og var nødt til at sætte sit eget liv på spil. Ved at afvise den politiske pragmatisme forvandlede han sig fra en ærlig dansk politiker til en lidenskabelig oprører, en ungarsk helt.

Dömölkys film med titlen *Death on Thanksgiving* (Halál a hálaadás napján) blev færdig i 1998. Det blev ikke en trilogi, men en enkelt dokumentarfilm, der bygger på erindringer. I løbet af sit arbejde har han arbejdet med et relativt rigt materiale, han har snakket med firs-halvfems personer (både venner og fjender af Bang-Jensen), men følte, at der var meget, man stadig undlod at tale om. I et tidligere interview i 1993 sagde han, at det nok ikke var muligt at finde sandheden omkring Bang-Jensens død, til gengæld kunne man forstærke den offentlige formodning, at Bang-Jensen blev offer for politisk mord. På den måde ville

¹¹ Om Henrik Kauffmanns og Povl Bang-Jensens virksomhed under Anden Verdenskrig se Bo Lidegaards (Lidegaard 1997) og Finn Løkkegaards (Løkkegaard 1997) artikler.

det være nærliggende at dreje en spillefilm om begivenhederne mellem slutningen af 1956 og november 1959, fordi det var den genre, som bedst kunne gengive instruktørens sandhed om den skæbne, der venter på Don Quijote-agtige helte i det 20. århundrede i skyggen af USA og Sovjetunionen (Lőcsei 1993, 283). Men det at dreje en spillefilm ville være for dyrt, pga. at størstedelen skulle optages i udlandet, og det var Dömölky også klar over, derfor har han fattet nogle mere realistiske planer om en film bygget på László Cs. Szabós fortælling *Az idegen* (Den fremmede, 1938), som handler om en emigrants kamp mod tyrannen i hjemlandet, og ville dedicere den til Povl Bang-Jensens minde (Lőcsei 1993, 283). Don Quijote-billedet nuanceres bl.a. af journalisten Magda Ferch, som sammenligner Bang-Jensen med David, som førte en ulig kamp med Goliat (Ferch 2005, 24). Modsat den bibelske helt kunne han ikke besejre sin fjende, men i hans håbløse kamp lå den moralske sejr, hvormed han vandt omverdenens sympati.

*En historisk efterforskning
lidenskabeligt berettet*

Det var måske den samme intention, der lå bag Dömölkys projekt – at gengive fortællerens sandhed –, som førte András Nagys pen, da han begyndte at skrive sin store (over 400 sider lange) bog *A Bang-Jensen ügy. '56 nyugati ellENSZélben*¹² om Povl Bang-Jensen og hans virksomhed i forbindelse med Ungarn-sagen efter 1956. Som han i en samtale (Kossuth Rádió 2015) fortalte, følte han sig tæt knyttet til opstanden, og hans interesse og engagement førte ham til den danske FN-medarbejder, hvis historie gav ham mulighed for at fortælle sin version af begivenhederne under opstanden og efter dens nedkæmpelse. Ifølge Rainer M. János har Nagy fundet en passende fjern og ikke slidt historie, hvis hovedtræk var kendte, men den indeholdt hemmelighedsfulde momenter, tomme pladser, som fortælleren selv kunne udfylde (Rainer 2006). Ved historisk at (re)konstruere Bang-Jensens personlighed kunne han i en "ekstatisk" (Rainer 2006) diskurs,¹³ men alligevel fra en historisk og geografisk skabt afstand fortælle den personlige skæbne parallelt

12 Bogen fik en fortsættelse (*Halálós együttérzés. A magyar ügy és az ENSZ 1956-1963*) i 2020, hvor forfatteren udvider tidsrammerne til 1963 og fordyber sig i undersøgelsen af Bang-Jensen-sagen i forhold til de storpolitiske omstændigheder (Nagy 2020).

13 Udtrykket låner Rainer fra András Nagy, der anvender det i sin bog som en allusion til Søren Kierkegaard.

med et lands skæbne sat ind i større, verdenspolitiske sammenhænge. Fortællerens udgangspunkt var Ungarn, den fundamentale uretfærdighed, der skete ved og efter nedkæmpelsen af opstanden. Det var denne uretfærdighed, Povl Bang-Jensen – ifølge Nagy – blev opmærksom på, og det var denne uretfærdighed, hvis bekæmpelse blev den drivende kraft bag hans virksomhed.

Det er to parallelle historier – en mands og et lands – der bliver fortalt og smeltet sammen i én allerede i begyndelsen af bogen i billedet af den døde Bang-Jensen:

Liget lå i den våde novemberforn. Ved vejkannten, med ansigtet nedad, under de unge, nøgne træer. (...) Med skudhul i tindingen, i cottoncoat, i efterårsparken. Ligesom en revolutionær i Budapest, som om det var i oktober '56 og ikke om efteråret i '59, som om det var i Budapest og ikke i New York. (Nagy 2005, 9)

Det er ikke historikerens kølige beskrivelse, men forfatterens lyriske, visse steder patetiske, der forbinder de to parallelle skæbner, som begynder på jordklodens to fjerne punkter og forenes i oprørerens fra tid og rum løsrevne, mytisk forstørrede skildring. Matthias Waechter beskriver noget lignende i forbindelse med opståen af nationalmyter i det 19. århundrede som led i nationaliseringsprocessen: "(...) die auf besondere Weise präsentierte Geschichten, die von gemeinsamen Ursprüngen, Leiden, Errungenschaften und Helden handeln, sollen breit verstreute Individuen, die ihre Gemeinsamkeit physisch nie erleben, vereinen" (Waechter 2010). Det er et af de punkter i bogen, hvor forfatteren vinder over historikeren, som han konstant kæmper med, mens han giver historiske fakta fra flere forskellige synsvinkler med skønlitterære midler. Han anvender tusindvis af referencer, men efter eget udsagn ikke med historikerens intentioner, som han formulerer det i forordet: "Jeg eksperimenterer ikke længere med at springe over min skygge: jeg fremmaner ham [Povl Bang-Jensen] først sådan som en skønlitterær forfatter kunne, bagefter ville jeg ikke bandlyse fantasien, som er så vigtig for forståelsen" (Nagy 2005, 6). Denne fantasi gælder ikke den psykologiske fremstilling af helten, men fremlægningsen af dokumenterne, som han præsenterer med forfatterens lidenskab patetisk-suggestivt.

Fortællingen starter som en kriminalhistorie med fundet af et lig i Alley Pond Parken i New York. Manden er den for to dage siden forsvundne FN-diplomat Povl Bang-Jensen, der i sin lomme har et afskedsbrev, som

skulle bevise, at han har begået selvmord. Men der er en del mistænkelige omstændigheder (fx at han var frisk barberet, og at han holdt revolveren i sin højre hånd, selvom han var venstrehåndet), og selve brevet kunne opfattes som en hemmelig besked til konen, da det gentog visse ord fra en tidligere optegnelse, hvor han lovede aldrig at begå selvmord. Hvad er der sket, fra han forsvandt, til han blev fundet død? Spørgsmålet er stillet, og András Nagy begynder at følge sporene. Ikke de direkte spor, der hænger sammen med (selv)mordet, men han går på arkiver, læser tidsdokumenter og snakker med mange, der har kendt Bang-Jensen, for således at (re)konstruere knap tre års begivenheder, som førte til diplomatens død. Selvom han fik adgang til mange hidtil ukendte dokumenter, lykkedes det ham ikke at komme tættere på løsningen af mordgåden. På den måde får læseren ikke en kriminalhistorie, men tre narrativer: en om danskerens kamp mod systemet, en om Ungarn-opstanden og en om de magtpolitiske spil under den kolde krig.

Mens Nagy med historikerens stædige præcision researcher i den sidste, bliver han påvirket af det ungarske selvbillede, som formede sig i forhold til de andre/de fremmede i løbet af landets lange historie. Men dikotomien mellem de egne og de andre bestemmes i første omgang ikke af de nationale tilhørsforhold. Adskillelsen sker inden for nationen, mellem undertrykkere og undertrykte. I oppositionen mellem oprørere og den undertrykkende magt bliver billedet af den ensomme helt og hans ubøjelighed accentueret, og berøringspunktet mellem den ungarske frihedskæmper og den danske diplomat skabt. Der tales ikke om en etnisk forskellighed, men snarere om en essentiel lighed, der både bygger på fællestræk i en gruppes og en persons karakter og deres forhold til principper og moral. Adskillelsen accentueres i forhold til undertrykkermagterne: dels de ungarske og sovjetiske undertrykkere, dels visse FN-diplomater og selve FN som institution. De sidste identificeres gennem en formodet eller faktisk agentvirksomhed og karakteriseres som ryggesløse. De er dem, der vælger den nemme vej og affinder sig med ting, der kan være ubehagelige at se i øjnene.

Det er i denne verden, en nation og en mand kæmper for sin ret, sin ære og sit liv. Mens Nagy forsøger at rekonstruere begivenhederne, tager han udgangspunkt i en grundlæggende lighed mellem det eksisterende ungarske selvbillede og det af emigranterne skabte billede af Bang-Jensen. Den minutiose præsentation af de tidligere hemmelige dokumenter og Nagys følgeslutninger, samt de spørgsmål, han stiller i forbindelse med de dramatiske hændelser, appellerer til læserens følelser. Der fokuseres

mere og mere på håbløsheden i Bang-Jensens kamp, som officielt afsluttes med afbrændingen af listen over de ungarske vidner på taget af FN-bygningen d. 24. januar 1958. I emigranternes erindringer og for offentligheden er dette den første kulmination af myten om Bang-Jensen. En symbolsk handling, hvor han demonstrerer, at han ikke bøjer sig for sine overordnede. Samtidig giver han et modigt og trodsigt bevis for, at han i sin kamp for sandheden ikke kan knækkes, selvom han ingen steder kan hente hjælp. Han er klar til at føre en ensom, dødsdømt kamp til den bitre ende. Selvom privatpersonen Nagy er enig i denne tolkning, kan han ikke lade være med at fortælle sandheden om dokumentafbrændingen: Scenen på taget af FN-bygningen er ikke nogen fiktion, den er virkelig sket, men ikke således, som den blev præsenteret i erindringerne. I virkeligheden har Bang-Jensen efterkommet en ordre. Det var jo i FN's interesse, at dokumentet blev brændt. Men det, FN-medarbejderne ikke vidste den januar dag, var, at konvolutterne, Bang-Jensen havde brændt, var tomme. Den rigtige afbrænding skete lidt tidligere samme dag, ikke på FN-bygningen i selskab med andre FN-diplomater, men i hans have. Der var han alene, ligesom i sin langvarige, heroiske kamp. Hans ensomhed bliver også accentueret i emigranternes beretninger. I disse genfortællinger går han alene op på taget og udfører en demonstrativ handling, hvor FN-bygningen som kulisse tjener til at forstærke den dramatiske virkning. I denne scene projiceres det billede, man husker af Bang-Jensen på virkeligheden, og ved denne symbolske gerning kompletteres myten omkring hans person. Årsagen til, at det er den mere teatraliske, til dels fiktioniserede afbrændingsscene, der lever videre i emigranternes erindringer, er, at det er den, der passer bedst ind i narrativen om den ensomme helt og hans håbløse, men heltemodige kamp.

Mytologiseringsprocessen afsluttes toogtyve måneder senere ved Bang-Jensens død, hvor ligheder i en persons og en nations karakter samt princip- og værdifællesskabet mellem dem fører til et uløseligt skæbnefællesskab. Og dette fællesskab udtrykkes bedst i billedet af den døde Bang-Jensen. Som det også nævnes i András Nagys bog og i flere emigrantfortællinger, får liget i cottoncoat symbolsk karakter. Fra det tidspunkt flyttes fokus fra de historiske begivenheder til den danske diplomats martyrium og de værdier, han bevidst om sin moralske overlegenhed har repræsenteret. Dette muliggør, at han identificeres med de revolutionære fra 1956 og det billede, ungarere gerne ser af sig selv. Han bliver til en helt, som ved at leve for andre har reddet mange mennesker og har ofret sit liv for en sand sag. Hævet over tid og rum bliver

han mytisk forstørret, og de værdier, han har kæmpet for, vinder evig gyldighed.

*Mytedannelse på lærredet med
den individuelle sandhed for øjet*

Følger man kronologien og vender tilbage til filmgenren, skal man nævne András Surányis dokumentarfilm *Bang-Jensen sagen (A Bang-Jensen story)* fra 2008 (næsten halvtreds år efter den danske diplomats død), hvis intention var at følge konceptet i András Nagys bog, men som ifølge Nagy indeholder en del faktuelle fejl forårsaget af, at instruktøren ved valget af sine vidner fokuserede mere på effekter end fakta. På trods af det tegner filmen et billede af Povl Bang-Jensen, som passer ind i mytedannelsesprocessen, som skete omkring den danske FN-medarbejder i Ungarn i løbet af de sidste tredive år.

Filmen bygger på erindringer af emigranter, som efter deres flugt blev afhørt af Bang-Jensen i forbindelse med FN-rapporten, samt udtalelser af historikere, politikere og offentlige personligheder. Dokumentarmaterialet indledes og afsluttes af patetiske, lidt klicheagtige formuleringer såsom: "Ingen bliver født som helt, men historien kan forvandle én til helt", og bliver fra tid til anden afbrudt af lyriske mellemspill. Disse blev optaget i USA, foran FN-bygningen med en kvindelig fortæller og indeholder subjektive overvejelser omkring historie, diktatur, sandhed, moral og skæbne og retter opmærksomheden mod den subjektive sandhed, som formuleres ved at præsentere de forskellige synspunkter og fortolkninger vedrørende Bang-Jensens personlighed og virksomhed. Derved skabes der forskellige versioner af sandheden, mens den objektive sandhed – som fortælleren formulerer det – dækkes til af de faktuelle begivenheder. Da filmen både anvender den objektive virkelighed (historiske fakta) og den subjektive oplevelse af virkeligheden (fingeret virkelighed), kan den måske opfylde sit mål og gennem præsentationen af den personlige tragedie tegne et billede af en søgen efter sandhed. Den samme historie fortælles igen og igen, fortolkes ved hjælp af tidsdokumenter og filtreres gennem den subjektive erindring. Seeren kan på den ene side være en del af Bang-Jensens liv og på den anden side selv få mulighed for at fortolke det skete. Spørgsmålet om, hvorvidt det er muligt at løse gåden omkring Povl Bang-Jensens død, besvares i filmen med et nej, selvom den mere end antyder, at han blev offer for mord. Selv emigranterne understreger gentagne gange, at de ikke tror på selvmordsnarrativen, især i lyset af, at der var mange, der

gerne så Bang-Jensen død. Flere af de interviewede fremhæver jo, at Bang-Jensens virksomhed var både ubehagelig for FN, Sovjetunionen og den ungarske efterretningstjeneste. Men det er ikke instruktørens hensigt at løse mysteriet, og det er heller ikke vigtigt, at læseren får svar på sine spørgsmål om dødsårsagen. Filmens intention er snarere at skabe en effektiv fortælling om en forholdsvis ubetydelig embedsmand, der næsten tilfældigt blev valgt til at løse en historisk opgave og som sin overbevisning tro turde gå imod de storpolitiske interesser og var parat til at ofre sit liv for "sandheden". Derved konstrueres der et heltebillede, som tjener instruktørens overordnede mål. Filmen hæves op på et andet niveau: Det er ikke længere dens hensigt at skildre et menneskes fortvivlede kamp og afsløre det storpolitiske magtspil. Heller ikke at skabe en helt, hvis skæbne smeltes sammen med en nations tragedie og bidrager til nuancering af det selvbillede, den gerne vil formidle over for andre. Ved at betone, at Bang-Jensen i hele sin kamp handlede overladt til sig selv i sandhedens navn, udvides perspektivet, og der opstår nye indsigter. Bang-Jensens lidenskabelige jagt efter sandhed bliver til et billede på filmens lidenskabelige søgen efter sandhed, hvis indhold ikke nærmere bestemmes. Denne tilgang resulterer i selve seerens forsøg på at finde den personlige sandhed. Og den kan være meget forskellig: Filmens fortæller kommer til den konklusion, at FN ikke var i stand til at beskytte sin egen medarbejder, hvilket stiller organisationen i et ikke ligefrem positivt lys, mens en ungarsk læser kan konstatere, at dette svigt er det symbolske billede på, at FN lod den ungarske frihedskamp i stikken. Filmens meget patetiske budskab rækker ud over en organisations eller nations historie og opmuntrer til, at Povel Bang-Jensens historie mindes for at forhindre sådan en uretfærdighed i at ske igen, samtidig med at fremtiden skal hente inspiration i den.

Konklusion

Sammenfattende kan man sige, at den subjektive perspektivering i erindringerne skaber et mytologiserende tolkningsalternativ af Povel Bang-Jensens person som symbol på sandhed, frihed og moral. Der bliver tegnet et billede af en person, der bevidst om sin sandhed og ført af etiske principper turde gå imod stormagterne, og som som resultat af sin håbløse kamp døde for en sand sag. På den måde fik han ikke kun heltestatus, men blev også mytisk forstørret. Den måde, hans historie blev præsenteret på, skabte et fællesskab mellem individer, som både i

tid og rum var adskilt fra hinanden, og bidrog til en opståen af en moderne politisk heltemyte. Denne myte inkorporerede elementer fra den traditionelle ungarske helte-/offernarrativ, supplerede det eksisterende ungarske selvbillede og virkede på den måde identitetsdannende. Ved tydningen af fortiden var den med til at genoprette fællesskabet mellem emigranter og hjemlandet, og ligeledes har den bidraget til legitimationen af landet gennem genoplivelsen og nuanceringen af den gamle grundfortælling efter 1989.

Hvad Bang-Jensens praktiske betydning angår i den ungarske diskurs i løbet af de sidste årtier, bliver han fra tid til anden opfattet som vejviser i den politiske situation. De ungarske revolutionære har altid følt et skæbnefællesskab med ham, og denne opfattelse har forplantet sig i hele landet efter systemskiftet. Han er en af de få moderne helte, som på nutidens politiske kamplads ikke beslaglægges af enkelte partier, men er i stand til at samle politikere uanset deres partitilhørsforhold. Som en del af den nationale heltemytos kan han også virke forstærkende og inspirerende i dagligdagen. Fortiden er således stadig levende og produktiv, men det er vigtigt, at man ikke misbruger den i den aktuelle politik. Povel Bang-Jensens minde må ikke blive til en køn floskel i den politiske kamp, hvor man udnytter de i bevidstheden stadig eksisterende og i den nyeste tid aktualiserede fjendebilleder og indædt slås med en ydre overmagt. At fortælle Bang-Jensens historie og forkynde de værdier, han har repræsenteret, gør det muligt, at aktivere de kræfter, der forener og danner fællesskab i stedet. Derfor er det vigtigt, at hans minde bevares og plejes, og at hans historie genskabes og fortælles. Som András Nagy formulerer det:

Bang-Jensens hjemløse jordiske rester fik snart symbolske grave. Først et mindested i Tyskland, senere et symbolsk gravmæle i Amerika, og da det blev muligt et mindesmærke i kirkegården i Rákoskeresztúr, hvor opstandens ofre hviler, i hjørnet af kirkegården, blandt de engang umarkerede grave og de selv i deres død fornærede ofre. (...) Til at kunne fortælle historien i en tid, der er omtåget af troen på fakta og videnskabelige kendsgerninger, har man også brug for inspiration, men i det mindste en halvguds medvirken. Ikke til at løsrive sig fra virkeligheden, men netop for at lære virkeligheden mere fyldestgørende at kende. Den virkelighed, fra hvis overflade begivenhederne bliver synlige og beskrivelige, men deres årsager og

konsekvenser flyder under overfladen, i erindringer, som et isbjerg, man kun kan ane. Ovenikøbet i yderst mangfoldige erindringer. (Nagy 2005, 14–16)

Bibliografi

- Csikmenasági. 1981. "Bang-Jensen, 1956 dán vértanúja". *Katolikus magyarok vasárnapja*, 11. januar, 5.
- Dömölky, János, instruktør. 1998. *Halál hálaadás napján*. Manus András Nagy. MTV, Ungarn. Dokumentarfilm, 86 min.
- Ferch Magda. 2005. "A magyar forradalom, az ENSZ és a világpolitika – Bang-Jensen levele". *Magyar Nemzet*, 5. november, 24.
- Fried István. 2010. "Imagológia – komparatiztika". *Irodalmi Szemle*, 4. april. <https://irodalmiszemle.sk/2010/04/fried-istvan-imagologia-komparatiztika/>.
- Füzes Oszkár. 2007. "A némítás anatómiája – Nagy András A Bang-Jensen ügy". *Kritika* 4: 20–21.
- Halbwachs, Maurice. 1980. *The Collective Memory*. New York: Harper Colophon.
- Jensen, Bernard Eric. 1996. "Historiebevidsthed og historie – hvad er det?" I *Historieskabte såvel som historiesskabende*, redigeret af Henning Brinckmann og Lene Rasmussen, 5–18. Gesten: OP-forlag Aps.
- Kossuth Rádió. 2015. "Povl Bang-Jensen, a szovjetek, az ENSZ és a cinkos USA". YouTube video, 25:01 min. Lagt ud på nettet 15. november, 2015. https://www.youtube.com/watch?v=rA_4_co6tVl.
- Lidegaard, Bo. 1997. "Et andet syn på dansk diplomati". *Historisk Tidsskrift* 97: 512–526.
- Lócsei Gabriella. 1993. "Abbahagyott filmek. Jelenetek az '56-os magyar forradalom történetéből". *Magyar Nemzet*, 15. juni, 11.
- Løkkegaard, Finn. 1997. "Povl Bang-Jensen i det danske gesandtskab i Washington under den anden verdenskrig". *Historisk Tidsskrift* 97: 480–490.
- Moller, Sabine. 2010. *Erinnerung und Gedächtnis*. Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam. http://docupedia.de/zg/moller_erinnerung_gedaechtnis_v1_de_2010.
- Nagy, András. 2005. *A Bang-Jensen ügy. '56 nyugati ellenszélben*. Budapest: Magvető.

- Nagy, András. 2020. *Halálos együttérzés. A magyar ügy és az ENSZ 1956–1963*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Rainer M. János. 2006. “Megszállottan”. *HolMi*, október. <https://www.holmi.org/2006/10/megszallottan-kondor-bela>.
- Rosendahl, Christina, instruktør. 2020. *Vores mand i Amerika*. Manus af Kristian Bang Foss, Dunja Gry Jensen og Christina Rosendahl. Nimbus Film, Danmark. Spillefilm, 115 min. DVD.
- Ruthner, Clemens. 2017. *Habsburgs “Dark Continent”*. *Postkoloniale Lektüren zur österreichischen Literatur und Kultur im langen 19. Jahrhundert*. (*Kultur – Herrschaft – Differenz* 23). Redigeret af Moritz Csáky, Wolfgang Müller-Funk og Klaus R. Scherpe. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Surányi, András, instruktør. 2008. *A Bang-Jensen-ügy*. Manus András Nagy. Grantfilm, Ungarn. Dokumentarfilm, 51 min. <https://www.imdb.com/title/tt13150216/>.
- Szabó, Márton. 1998. “A politikai szemantika lehetőségei. A társadalomtudományok nyelvi-konstruktív fordulata és a politológia”. I *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politika nyelvéről és a politikai tudásról*, redigeret af Márton Szabó, 280–309. Budapest: Scientia Humana.
- Matthias Waechter. 2010. “Mythos”. *Docupedia-Zeitgeschichte*. Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam. <http://dx.doi.org/10.14765/zsf.dok.2.581.v1>.
- Warring, Annette. 2011. “Erindring og historiebrug. Introduktion til et forskningsfelt”. *Tidsskrift for historie* 2: 6–35.